

BOLALARDA HAVOTIR HISSINING NAMOYON BO'LISHIDA OTA ONA MUNOSABATINING TASIRI

Uralova Durdona Sharof qizi

Toshkent Xalqaro Kimyo universiteti 1-bosqich Magistranti

Durdonauralova0003@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20195906>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-may 2026 yil

Ma'qullandi: 12-may 2026 yil

Nashr qilindi: 14-may 2026 yil

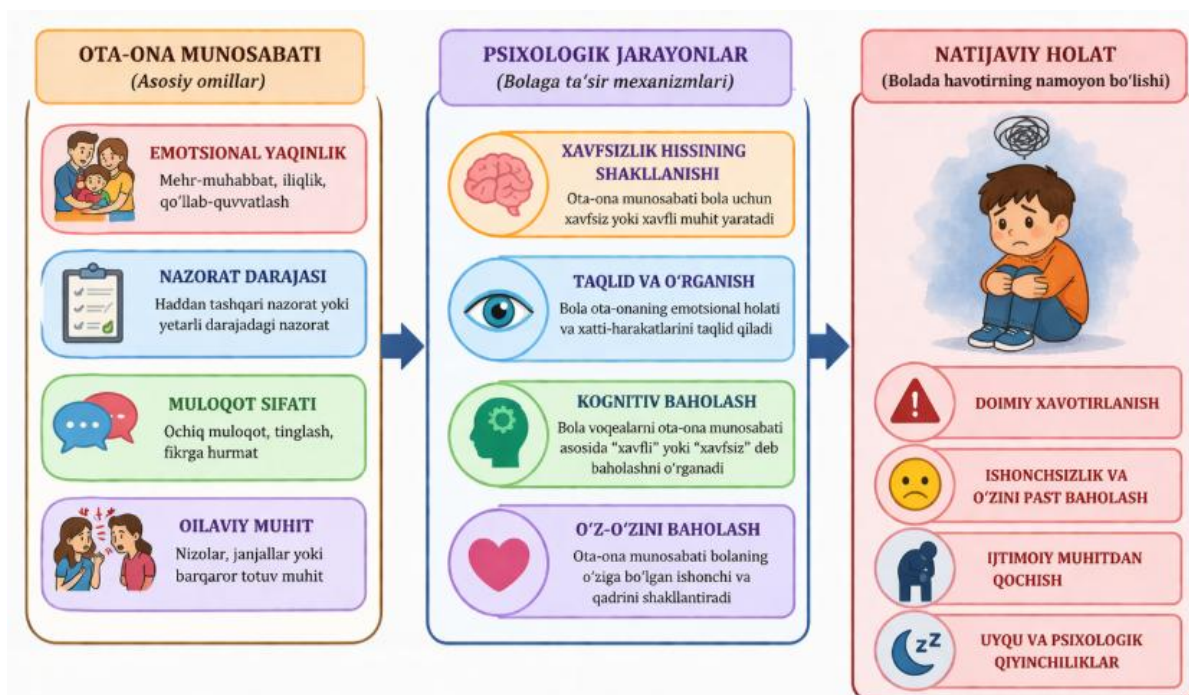
KEY WORDS

Bola uchun oila birlamchi ijtimoiylashuv muhiti hisoblanadi. Shu sababli ota-onaning munosabati uning emotsional holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

ABSTRACT

Zamonaviy jamiyatda bolalarga yordam beradigan muammolardan biri sifatida qaralmoqda. bolalar, bolalarda havotir hissining ortib borishi natsional pedagogik, balki davolash va ijtimoiy muammo sifatida ham ilmiyning markazida turibdi. So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar ko'pincha bolalarning rivojlanishida psixologik muhit, vaziyat ota-ona munosabatining o'rnini haqida ko'plab faktlarni aytib o'tish mumkin. Bola tug'ilgan birinchi muhitdan uo'zining ijtimoiy ijtimoiyini orqali angelaydi. Aynan ota-onaning mehr-muhabbati, e'tibori, nazorati yoki mavjudligi, sovuqqonligi orqali ruhiy holatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Havotir esa ko'pincha orqali ichki his-tuyg'ularini his qiladi. Ota-onaning emotsional holati, tarbiya uslubi va bola bilan muloqot sifati bolalarda havotir darajasining o'ziga xos tajribasidan biri hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatda bolalarga yordam beradigan muammolardan biri sifatida qaralmoqda. bolalar, bolalarda havotir hissining ortib borishi natsional pedagogik, balki davolash va ijtimoiy muammo sifatida ham ilmiyning markazida turibdi. So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar ko'pincha bolalarning rivojlanishida psixologik muhit, vaziyat ota-ona munosabatining o'rnini haqida ko'plab faktlarni aytib o'tish mumkin. Bola tug'ilgan birinchi muhitdan uo'zining ijtimoiy ijtimoiyini orqali angelaydi. Aynan ota-onaning mehr-muhabbati, e'tibori, nazorati yoki mavjudligi, sovuqqonligi orqali ruhiy holatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Havotir esa ko'pincha orqali ichki his-tuyg'ularini his qiladi. Ota-onaning emotsional holati, tarbiya uslubi va bola bilan muloqot sifati bolalarda havotir darajasining o'ziga xos tajribasidan biri hisoblanadi[1,2].

1-rasm. Bolalarda havotir hissining namoyon bo'lishida ota-ona munosabatlarining ta'siri.

Yuqoridagi rasmda tasvirlangan funksiyonal tuzilma bolalarda havotir hissining shakllanish jarayonini tizimli va bosqichma-bosqich asosida ifodalab ko'rsatgan bo'lib, ushbu model orqali uchta asosiy blokdan funksional tuzilma ifodalangan:

- ota-ona munosabatining shikastlanishi;
- texnika ta'sir mexanizmlari;
- natijaviy holat;

Bolalarda xavotir bugungi kunda keng tarqalgan muammolardan biri. Bu holatga ichki yordamga, o'quv faoliyatiga va ijtimoiy munosabatlariga ta'sir ko'rsatadi. Havotir hissi biologik, hamda ijtimoiy sabablarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Bunda, ota-ona munosabati bu jarayonda muhim o'rin egallaydi. Bolalar havotir hissini hosil qiluvchi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, unda biologik o'zgarishlar muhim rol o'ynaydigan asos sifatida namoyon bo'ladi. Biologik psixologik deganda kelib chiqadigan tug'ma temperament psixologik omillar, markaziy nerv omillari funktsional holati bo'lishi mumkin. Nerv tizimi yuqori sezuvchan bo'lgan bolalarda tuzilish ta'sirlarga nisbatan reaksiyalar kuchli va tez namoyon bo'ladi.

Bola uchun oila birlamchi ijtimoiylashuv muhiti hisoblanadi. Shu sababli ota-onaning munosabati uning emotsional holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ota-ona bolaga nisbatan qattiq nazorat o'rnatadi, mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini cheklaydi va ko'proq buyruqbozlikka tayanadi. Bunday muhitda bola ko'pincha xato qilishdan qo'rqadi, o'zini xavfsiz his qilmaydi va natijada havotir darajasi ortadi. Ota-onaning bolaning his-tuyg'ulariga befarq bo'lishi, uni tinglamasligi yoki yetarli mehr bermasligi bolada yolg'izlik va himoyasizlik hissini kuchaytiradi. Bu esa ichki havotir va ijtimoiy qo'rquvni shakllantiradi. Tadqiqotlar bunday bolalarda ijtimoiy fobiya va moslashuv qiyinchiliklari ko'proq uchrashini ko'rsatadi. Paradoksal ravishda, ota-onaning ortiqcha himoyasi ham havotir hissini kuchaytirishi mumkin. Bola mustaqil ravishda muammolarni hal qilish tajribasini orttira olmaydi va yangi vaziyatlarda o'zini ishonchsiz his qiladi. So'nggi tadqiqotlarda oiladagi nizolar, ota-onaning chet elga ketishi yoki bola bilan emotsional aloqaning uzilishi havotir va depressiv holatlarni kuchaytirishi qayd

etilgan. Ayniqsa, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarda havotir, yolg'izlik va stress simptomlari yuqori ekanligi aniqlangan. Ushbu maqolada bolalarda havotir hissining shakllanishi va namoyon bo'lishida ota-ona munosabatining psixologik ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Oiladagi emotsional muhit, tarbiya uslublari, ota-onaning bolaga nisbatan nazorat, mehr, qo'llab-quvvatlash va tanqid darajasi bolaning psixoemotsional rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, avtoritar va befarq munosabat bolalarda havotir, qo'rquv va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklarini kuchaytiradi, demokratik va qo'llab-quvvatlovchi uslub esa emotsional barqarorlikni mustahkamlaydi[4].

Oila shunday ijtimoiy hamjamiyatki, har bir shaxs bunga ehtiyoj sezadi, chunki unda erishilgan maqsadlar butun inson hayotining asosi hisoblanadi va shuning uchun u ijtimoiy hamjamiyatning har bir a'zosi uchun hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan eng ko'p qirrali va noyob guruhdir. Aynan shu ehtiyoj bugungi insonni o'z oilasiga qaytaradigan birdamlik ipini o'rnatishdir. Oilaviy hayot, shubhasiz, inson va insoniyatni izlash va anglashning eng yaqin sohasidir. Aytishimiz mumkinki, oila ma'lum ma'noda bola va kengroq hamjamiyat o'rtasidagi vositachi. Bu hissiy va ijtimoiy munosabatlar uchun eng mos maktabdir. Zamonaviy hayot individual yoki oilaviy izolyatsiyadan aziyat chekmaydi. Oila ijtimoiy hayotning umumiy qonuniyligidan ajralib turolmaydi, u jamiyatning ajralmas qismidir va unga moddiy jihatdan bog'liqdir. Shuning uchun oilaviy hayot oila a'zolarining umumiy tajriba va tajriba boyligini shakllantirishga xizmat qiladi. Dunyoda inson miyasining rivojlanishi bo'yicha o'tkazilgan ko'plab tadqiqotlar bolaning hayotining juda muhim davri va uning miyasining hayotining dastlabki uch yilida rivojlanishini ko'rsatadi, bu esa uning butun umri davomida miya faoliyatiga ta'sir qiladi. Boshqalar bilan muloqot qilish usuli, ularning boshqalarni tushunish hissi, bola eng ko'p narsani o'z atrofidan, birinchi navbatda oiladan, keyin esa maktabgacha ta'lim muassasasida u bilan aloqada bo'lgan odamlardan, aqliy, psixologik, ijtimoiy va hissiy shaxslarni shakllantirish davrida - ya'ni to'rtinchi yilgacha [3] o'rganadi.

Jahon tadqiqotlari bolalarni erta yoshda sifatli tarbiyalash ularning aqliy va ijtimoiy individualligi, shuningdek, maktabda va keyinchalik hayotda muvaffaqiyatga erishishi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Olti yoshga kelib, individuallik, fikrlash, ijtimoiylik va hissiyotlar shakllanganda, inson hayotining eng muhim davrida, afsuski, ota-onalar odatda bolaga kerakli darajada vaqt ajratmaydilar yoki bu haqda yetarli bilimga ega emaslar. Kattalarning bolalarga nisbatan bunday mas'uliyatsiz xatti-harakatlarining oqibati bugungi kunda bizda mavjud bo'lganidek, shaxslarning ruhiy salomatligi bilan bog'liq muhitdir va bu zo'ravonlik va deviant va ijtimoiy jihatdan qabul qilib bo'lmaydigan xatti-harakatlarning kuchayishidir. Shuning uchun, bolalarni erta yoshda tarbiyalash ota-onalarning bolalar uchun, o'zlari uchun, balki butun jamiyat uchun ham qo'yishi mumkin bo'lgan eng muhim qadamdir. Umumiy muhit, atmosfera va shaxslararo munosabatlarga ko'ra, har bir oila turli xil jamiyatni ifodalaydi. Har bir inson o'ziga xos individuallikni ifodalagani va unga ega bo'lgani kabi, har bir oila guruh yoki jamiyat sifatida o'ziga xoslikni yaratadi, u guruh ma'nosida o'ziga xos o'ziga xoslikka ega. Ota-onalar munosabatlarni va umumiy oilaviy muhitni tuzishda yetakchi rol va ahamiyatga ega, shuning uchun oilalarni tasniflash mezonlarining aksariyati ota-onalarning roli, ularning xatti-harakatlari va bolalarga bo'lgan munosabati bilan bevosita bog'liq.

Shundan kelib chiqib, adabiyotlarda tarbiya yoki ota-onalik uslubi haqida so'z boradi. Uch xil ota-onalik uslubi ko'pincha keltirilgan, ya'ni: avtoritar, avtoritar va itoatkor. Avtoritetli ota-onalar aniq xulq-atvor qoidalari va talablarini belgilaydilar, ma'lum bir ta'lim jarayonini

qo'llash sabablarini tushuntiradilar va bolaning rivojlanish yoshini hisobga oladilar . Bunday nazorat iliq hissiy muhitda qo'llaniladi va bolaning ehtiyojlari va huquqlari hurmat qilinadi. Bu bolada avtonomiyaning rivojlanishiga va uning o'z g'oyalarini erkin ifoda etishiga erishadi. Bo'ysunuvchilar va ularning farzandlari o'rtasida avtoritar ota-onalar va ularning farzandlari o'rtasida munosabatlar mavjud. Bunday ota-onalar farzandlarining xulq-atvori ustidan maksimal darajada nazoratga ega va so'zsiz itoatkorlikni kutishadi. Ular jismoniy jazoni o'z ichiga olgan qat'iy intizomiy usullardan foydalanadilar.

Bolaning ehtiyojlari va huquqlari hisobga olinmaydi. Yordamchi ota-onalar bola ustidan har qanday nazoratni minimallashtiradilar. Bola o'z qarorlarini qabul qilishga va mustaqillikni rivojlantirishga undaladi[5]. Ba'zi tadqiqotlar ota-onalarning nima uchun farzandlariga aynan ular kabi munosabatda bo'lishlari, ya'ni ota-onalarning xatti-harakatlarini belgilaydigan savolga javob berdi. Uchta asosiy omillar guruhi mavjud:

1. ota-onalarning individual xususiyatlari
2. bolaning xususiyatlari
3. kontekstual omillar.

Ota-onalarning ota-onalarning xatti-harakatlariga ta'sir qiluvchi individual xususiyatlari quyidagilardir: ota-onalarning yoshi, jinsi, shaxsiy xususiyatlari, ota-onalarning ularga nisbatan xatti-harakatlari, bolaning rivojlanishi va ota-onalarning xatti-harakatlari haqidagi bilim va e'tiqodlar hamda oilaviy qoniqish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, keksa onalarning bolalar bilan o'zaro munosabati yosh onalarning bolalar bilan o'zaro munosabatlariga qaraganda iliqroq, ijobiyroq va ko'proq rag'batlantiruvchidir. Shuningdek, voyaga yetmagan onalar farzandlariga nisbatan ko'proq nomaqbul xatti-harakatlarni ko'rsatishi, farzandlarining rivojlanishi haqida kamroq realistik taxminlarga ega bo'lishi va farzandlarining ehtiyojlarini qondirishga kamroq sezgir bo'lishi ko'rsatilgan[4].

Ota-onalarning jinsi muhim omillardan biridir. Onalar bolalarni parvarish qilish bilan ko'proq band bo'lishadi va otalar va bolalarning o'zaro munosabati ko'proq o'yin va bo'sh vaqtga bog'liq. Shuningdek, onalar otalarga qaraganda farzandlari bilan ko'proq vaqt o'tkazishlari aniqlandi. Onalar bolaning psixologik nazorat protseduralaridan, otalar esa xulq-atvorni nazorat qilish protseduralaridan ko'proq foydalanadilar. Ota-onalarning shaxsiy xususiyatlari va ularning ta'siri hissiy kasalliklarga chalingan ota-onalar bilan bog'liq tadqiqotlarda eng aniq namoyon bo'ladi. Depressiyaga chalingan onalar depressiyaga chalingan onalarga qaraganda kamroq qabul qilish, ilqlik, o'z-o'zidan paydo bo'lish va sabr-toqat ko'rsatishi va bolalarni ko'proq jazolashi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Yin X., Zhang H., Chen M., The influence of parents' education anxiety on children's learning anxiety: the mediating role of parenting style and the moderating effect of extracurricular tutoring. *Frontiers in Psychology* 2024.
2. Zeevi-Cousin A., Lavenda O. The Mediating Role of Parenting Style in the Relationship between Parents' Openness to Different Ways of Thinking and Child Anxiety. *Children* 2023.
3. LaMonica H.M., Loblay V., Khan Q. et al. Parental emotional adjustment as a primary target for parenting programs: a cross-sectional study. *BMC Psychology* 2025, 13, 601.
4. Pan B., Gong Y., Wang Y. et al. The impact of maternal parenting stress on early childhood development: mediating role of maternal depression and family resilience. *BMC Psychology* 2025, 13, 277

5. Qurbonova S.M. Oilaviy nizolar maktabgacha yoshdagi bolalarda xavotir darajasiga ta'siri. Pedagogik Tadqiqotlar Jurnalı (2025).

**INNOVATIVE
ACADEMY**